

WALDEMAR PAŁECKI MSF

PROKLAMACJA SŁOWA BOŻEGO
PODCZAS CELEBRACJI BŁOGOSŁAWIEŃSTW
WEDŁUG TORUŃSKIEGO *LIBELLUS BENEDICTIONUM*
Z 1691 ROKU

PROCLAIMING GOD'S WORD
DURING THE CELEBRATION OF BLESSINGS
ACCORDING TO THE TORUŃ *LIBELLUS BENEDICTIONUM*
OF 1691

Abstract. Biblical texts have an important place during the celebration of sacraments and sacramentals. The Second Vatican Council, noticing the need of liturgical reform, raised the significance of the Holy Scriptures. The question to what degree the principle of raising the significance of God's Word was present during the celebration of blessings at the time after the Trent Council remains an interesting issue. The answer to this question given in the present article is presented on the basis of one of the particular rituals published in Toruń in 1691, entitled *Libellus Benedictionum et Exorcismorum, collectore R. P. Martino Cochem, capucino, Ex Rituali Romano, Agenda Moguntinensi, alisque probatis & approbatus Autoribus. Ad commodiorem usum adjectum est Rituale Francisc. Fr. Bernardi Sannig, Ord. S. Francisci Reform. diu & vehementer hactenus desideratum. Omnia ad praxin & ordinem tam Ecclesiasticorum quam Regularum Sacerdotum. Manuali Forma editum, Thorunii, Ex Officina Joh. Christ. Laureri MDCXCI.*

In the presented book there are numerous benedictions, during which biblical texts were proclaimed. They accompanied celebrations of various blessings concerning people, places, objects and foods. This constitutes a significant difference in comparison with the model ritual published after the Trent reform. In the blessings contained in *Libellus Benedictionum* in 16 places pericopes from texts of the Old and New Testament occur, and in 38 places—evangelical ones. Comparing these texts and considering ones that are repeated in *Libellus* of Toruń, the statistics of these texts may be presented in the following order: from the Old Testament 9 texts from historical books, 5 from prophetic books and 41 from the Book of Psalms are quoted; and from the New Testament 31 pericopes are presented from the Gospel—of which 15 come from St Luke, 1 from St James' Epistle, and 1 from the Apocalypse. *Libellus Benedictionum* of 1691

Dr hab. WALDEMAR PAŁECKI MSF – kierownik Katedry Historii Liturgii w Instytucie Liturgiki i Homiletyki na Wydziale Teologii KUL; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: wpalecki@kul.pl

constitutes evidence of raising the status of biblical texts during the celebration of benedictions even before the Second Vatican Council.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Key words: Roman Ritual, blessings, history of liturgy in Poland after the Trent Council.

Teksty biblijne zajmują ważne miejsce w celebracji sakramentów i sakramentaliów. Sobór Watykański II, dostrzegając potrzebę reformy liturgicznej, dowartościował znaczenie Pisma Świętego podczas celebracji Eucharystii, zaznaczając, że „[...] należy szerzej otworzyć skarbiec biblijny, tak by w ustalonym przeciągu lat odczytać wiernym ważniejsze części Pisma świętego” (KL 51). Proklamacja słowa Bożego zajmuje bowiem naczelne miejsce w całym głoszonym kerygmacie zbawczym, aktualizowanym zwłaszcza w liturgii i sakramentach¹.

Postulat odnowy liturgii i wzbogacenia celebracji sakramentaliów o teksty z Pisma Świętego został podjęty w Konstytucji o liturgii *Sacrosanctum Concilium*. Ojcowie soborowi postanowili, aby wszystkie sakramentalia zostały rozpatrzone w duchu zasady o świadomym i czynnym udziale wiernych (por. KL 79). Te założenia zrealizowano podczas przygotowywania części Rytuału Rzymskiego, zatytułowanej *Księga błogosławieństw* (*De Benedictionibus*), którą opracowywano wiele lat². Po licznych pracach redakcyjnych i przerwach księga typiczna została opublikowana w 1984 r.³ Zgodnie z ogólnym wprowadzeniem teologicznym podstawowy układ błogosławieństw zakłada występowanie następujących części: głoszenie słowa Bożego, uwielbienie Bożej dobroci i modlitwa. Pierwsza z tych części, według dokumentów posoborowych, została zaliczona do istotnych elementów celebracji benedykcyjnej⁴.

¹ B. Brzuszek. *Kerygmat, kerygma. 3. W teologii dogmatycznej*. EK 8 kol. 1363.

² Zasadnicze prace redakcyjne trwały w dwóch etapach: 1970-1972 i 1974-1981. Ostateczny kształt tej księgi został nadany dopiero w 1983 r. Por. J. Stefański. *Liturgia w odnowie*. Gniezno: Prymasowskie Wyd. „Gaudentinum” 2000 s. 231-251.

³ *Rituale Romanum ex decreto sacrosancti oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli II Promulgatum. De Benedictionibus*. Editio typica. Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis 1984.

⁴ *Wprowadzenie teologiczne i pastoralne*. W: *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Katowice: Księgarnia św. Jacka 2001 nr 20-21.

Interesującym zagadnieniem pozostaje kwestia, na ile zasada dotycząca dowartościowania proklamacji słowa Bożego była obecna w celebracji błogosławieństw w dobie po Soborze Trydenckim. Odpowiedź zostanie zaprezentowana na podstawie jednego z partykularnych rytuałów wydanych w Toruniu w 1691 r. Nosi on tytuł: *Libellus Benedictionum et Exorcismorum, collectore R. P. Martino Cochem, capucino, Ex Rituali Romano, Agen-da Moguntinensi, alisque probatis & approbatis Autoribus. Ad commodiorem usum adjectum est Rituale Francisc. Fr. Bernardi Sannig, Ord. S. Francisci Reform. diu & vehementer hactenus desideratum. Omnia ad praxin & ordinem tam Ecclesiasticorum quam Regularum Sacerdotum. Manuali Forma editum*. Thorunii: Ex Officina Joh. Christ. Laureri MDCXCI⁵. W punkcie wyjścia należy jednak zwrócić uwagę na benedykcje zamieszczone w samym Rytuale Rzymskim z 1614 r. jako wzorcowej księdze opublikowanej w wyniku reformy Soboru Trydenckiego.

1. STRUKTURA BŁOGOSŁAWIEŃSTW WEDŁUG *RITUALE ROMANUM* Z 1614 ROKU

Ostatnią księgą reformy Soboru Trydenckiego był Rytuał Rzymski. Księga ta została opublikowana za pontyfikatu papieża Pawła V (1605-1621) w dniu 17 czerwca 1614 r.⁶ W samej strukturze tej księgi zastosowano pewne uproszczenia, ale zachowano dotychczasowy trzyczęściowy podział na sakramenty, błogosławieństwa i procesje. Każdą z części poprzedzało krótkie wprowadzenie teologiczno-celebratywne. Rytuał Pawła V miał szereg edycji, gdyż wzbogacano go o nowe obrzędy, a zwłaszcza błogosławieństwa. Ostatnia *editio typica* Rytuału Rzymskiego ukazała się w 1952 r. W porównaniu z pierwszą edycją tej księgi ma ona o wiele więcej różnych benedykcyj, gdyż zamieszczono w niej ponad 180 błogosławieństw⁷.

⁵ Dalej w przypisach skrót: LB.

⁶ *Ritvale Romanvm Pavli V. Pont. Max. ivssv editvm*. Romae: Ex Typographia Reverendae Camerae Apostolicae MDCXIV (dalej skrót: Rit.Rom. 1614).

⁷ Błogosławieństwa te znajdują się tutaj w księdze IX: *De Benedictionibus* oraz w dodatku III do tej księgi: *Benedictiones approbatae pro aliquibus locis; Rituale Romanum Pauli V Pontificis Maximi jussu editum aliorumque Pontificum cura recognitum atque ad normam Codicis Juris Canonici accomodatum SSmi D. N. Pii Papae XII auctoritate ordinatum et auctum*. Editio Typica. Typis Polyglottis Vaticanis A.D. MDCCCCLII s. 396-754, 19*-37*.

W pierwszym wydaniu Rytuału Rzymskiego z 1614 r. w księdze zatytułowanej *De Benedictionibus* znajdowało się tylko 29 błogosławieństw. Dotyczyły one m.in. osób, rzeczy, miejsc, elementów naturalnych, dewocjonalistów oraz pokarmów⁸. Sam obrzęd błogosławieństwa był prosty. Podczas wszystkich błogosławieństw sprawowanych poza Mszą św. kapłan miał być ubrany przynajmniej w komżę i stułę koloru odpowiedniego do danego dnia i czasu liturgicznego. Na początku każdego błogosławieństwa celebrans wypowiadał formułę: *℣. Adiutorium nostrum in nomine Domini. ℞. Qui fecit coelum et terram. ℣. Dominus vobiscum. ℞. Et cum spiritu tuo*, a następnie odmawiał przepisaną modlitwę. Na zakończenie kapłan kropił daną osobę lub rzecz wodą pobłogosławioną albo okadzał, jeżeli zostało to zaznaczone przy danym obrzędzie. W ogólnych rubrykach dotyczących błogosławieństw nie wspomniano o obowiązku czy zwyczaju recytacji tekstów biblijnych⁹.

Oprócz błogosławieństw sprawowanych według powyższego schematu występują błogosławieństwa rozbudowane, wzbogacone o teksty biblijne. W księdze tej znajduje się jednak tylko dziewięć obrzędów, w czasie których recytowano psalmy lub kantyki z Nowego Testamentu. W sześciu celebracjach odmawiano antyfonę wraz z wersetami psalmicznymi podczas pokropienia wodą pobłogosławioną, jak w czasie obrzędu *Asperges*, którego teksty zmieniano w zależności od czasu liturgicznego¹⁰. Obrzęd ten – zgodnie

⁸ Według kolejności występowania są to następujące benedykcje: 1. *Ordo ad faciendam aquam benedictam*; 2. *Benedictio candelarum*; 3. *Benedictio domorum in Sabbato sancto Paschae*; 4. *Alia benedictio domorum alio tempore facienda cum aspersione aquae benedictae*; 5. *Benedictio loci*; 6. *Alia Benedictio domus novae*; 7. *Benedictio thalami*; 8. *Benedictio novae navis*; 9. *Benedictio communis super fruges et vineas*; 10. *Benedictio peregrinorum ad loca sancta prodeuntium*; 11. *Benedictio peregrinorum post reditum*; 12. *Benedictio agni paschalis*; 13. *Benedictio ovorum*; 14. *Benedictio panis*; 15. *Alia benedictio panis*; 16. *Benedictio novorum fructuum*; 17. *Benedictio ad quodcumque comestibile*; 18. *Benedictio olei simplicis*; 19. *Benedictio sacerdotalium indumentorum in genere*; 20. *Benedictio Mapparum sive Lintheaminum Altaris*; 21. *Benedictio Corporalium*; 22. *Benedictio tabernaculi seu Vasculi pro sacrosancta Eucharistia conservanda*; 23. *Benedictio novae Crucis*; 24. *Benedictio Imaginum Jesu Christi Domini nostri, beatae Mariae Virginis et aliorum Sanctorum*; 25. *Ritus Benedicendi et Imponendi Primarium Lapidem pro Ecclesia Aedificanda servandus a sacerdote facultatem habente ab Episcopo*; 26. *Ritus Benedicendi novam Ecclesiam seu oratorium publicum ut ibi sanctissimum Missae sacrificium celebrari possit*; 27. *Ritus reconciliandi Ecclesiam violatam si nondum erat ab Episcopo consecrata*; 28. *Ritus Benedicendi novum coemeterium per sacerdotem ab Episcopo delegatum*; 29. *Ritus reconciliandi coemeterium violatum sive ecclesiae contiguum sit sive separatum ubi ecclesia non est polluta*. Rit.Rom. 1614 s. 142-169.

⁹ Rit.Rom. 1614 s. 141.

¹⁰ Według dodatku do Mszału Rzymskiego z 1570 r. po Soborze Trydenckim utrwalono, że w czasie zwykłym odmawiano *Asperges me Domine* i werset Psalmu 51 [50]: *Miserere mei – Zmiłuj się nade mną* wraz z *Gloria Patri*. W Okresie Wielkanocnym antyfonę *Vidi aquam* i werset Psalmu 118 [117]: *Confitemini Domino quoniam bonus – Dziękujcie Panu, bo jest dobry*.

z *Rituale Romanum* – miał miejsce w czasie celebracji błogosławienia domu, błogosławienia i rekuncyliacji kościoła, i cmentarza oraz w czasie błogosławienia kamienia węgielnego. Dodatkowo podczas błogosławienia pielgrzymów odmawiano Kantyk Zachariasza (Łk 1, 68-79), a po ich powrocie Psalm 128 [127]: *Beati omnes qui timent Dominum* – *Szczęśliwy każdy, kto boi się Pana*. Podczas błogosławienia i położenia kamienia węgielnego recytowano odpowiednio Psalm 84 [83]: *Quam dilecta tabernacula tua* – *Jak miłe są przybytki twoje*; Psalm 127 [126]: *Nisi Dominus aedificaverit domum* – *Jeżeli Pan domu nie zbuduje*; Psalm 87 [86]: *Fundamenta eius in montibus sanctis* – *Budowla Jego jest na świętych górach*. Celebując obrzęd benedykcji nowego kościoła recytowano trzy psalmy gradualne: 120 [119]: *Ad Dominum cum tribularer clamavi* – *Do Pana w swoim utrapieniu wołałem*, Psalm 121 [120]: *Levavi oculos meos in montes* – *Wznoszę swe oczy ku górą* oraz Psalm 122 [121]: *Laetatus sum in his quae dicta sunt mihi* – *Uradowałem się, gdy mi powiedziano*. Przy sprawowaniu pozostałych benedykcji nie przewidziano recytacji tekstów biblijnych.

2. LIBELLUS BENEDICTIONUM Z 1691 ŚWIADKIEM TRADYCJI KAPUCYŃSKIEJ

Księga zatytułowana *Libellus Benedictionum et Exorcismorum* została przygotowana przez Marcina Cochemę († 1712), kapucyna. Już sam tytuł wskazuje, że znajdujące się w niej teksty liturgiczne zostały zaczerpnięte po części z Rytuału Rzymskiego, Agendy Mogunckiej oraz rytuału franciszkańskiego Bernarda Sanniga OFM. Ojciec Bernard był czeskim zakonnikiem, a pierwsze wydanie zredagowanego przezeń rytuału zostało potwierdzone w 1636 r.¹¹ Wydrukowany *Libellus Benedictionum* został zaaprobowany w 1685 r. przez Florentiusa Duringa, członka rady konsystorialnej archidiecezji praskiej, oraz Piotra Marinusa OFM, przełożonego generalnego. Wprawdzie synody polskie zakazywały jego używania, ale kolejne

Zob. *Missale Romanum Ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum Pii V. Pont. Max. iussu editum*. Romae: Apud Hæredes Bartholomei Faletti, Joannem Uariscum, & Socios, Anno Domini MDLXX, k. 47^r.

¹¹ *Rituale franciscanum. Continens Varias Absolutiones, Benedictiones, Conjuraciones, Exorcismos, Ritus, ac alias Caeremonias Ecclesiasticas, ad utilitatem Christi Fidelium & praxim Sacerdotum, maxime Ordinis S. Francisci: ex variis Ritualibus coordinatum. A Fr. Bernardo Sannig, Ord. S. Francisci Reform. Provinciae Bohemiae S. Wenceslai D. & M. Sacerdote, & Ex-vicario Generali*. Editio Quarta. Coloniae, Sumptibus Servatii Noethen, Anno 1698, s. (4).

wydania w 1695 r. i w 1734 r. oraz liczne egzemplarze zachowane w bibliotekach polskich wskazują, że był on dość popularny wśród duchowieństwa polskiego¹².

We wstępie do tej książki, przeznaczonym dla kapłanów, Cochem wskazuje na biblijne przesłanki błogosławieństw oraz złorzeczeń. Wśród biblijnych przykładów autor zwraca uwagę na błogosławieństwa przy stworzeniu świata i po potopie, kiedy Bóg pobłogosławił Noego (Rdz 9, 1). Autor powołuje się również na błogosławieństwa udzielone Abrahamowi (Rdz 14, 19), Izaakowi (Rdz 25, 1), Jakubowi (Rdz 31, 9) i wielu innym. Podobnie na kartach Starego Testamentu można spotkać wiele miejsc, kiedy Bóg złorzeczył: po grzechu Adama (Rdz 3, 17), przeklinając węża (Rdz 3, 14) czy po przestępstwie Kaina (Rdz 4, 11). Podobnie autor zwraca uwagę na przykład Chrystusa, który podczas swego ziemskiego życia również błogosławił pięć chlebów na pustyni i dwie ryby (Mt 14, 19) czy innym razem siedem chlebów i kilka rybek (Mk 8, 6). Błogosławił także chleb i wino podczas Ostatniej Wieczerzy, kiedy przemienił je w swoje Ciało i Krew. Błogosławił również swoich uczniów, kiedy wstępował do nieba (Łk 24, 50-53). Podobnie w tekstach Nowego Testamentu można odnaleźć miejsca, kiedy Jezus złorzeczył podczas ziemskiego życia, gdy zaistniała taka konieczność. Przykładem jest przekleństwo drzewa figowego (Mk 11, 12-14). Jako przykład podaje również uciszenie burzy na jeziorze (Mk 4, 35-41). Powołując się natomiast na Stary Testament, autor zwraca uwagę na fragment z Księgi Liczb, gdzie jest mowa o wodzie przekleństwa, która służyła do rozpoznania zdrady kobiety (Lb 5, 16-31). Zwracając uwagę na praktykę sprawowania błogosławieństw, przywołuje słowa św. Pawła, który przypominał, że wszystko, co Bóg stworzył, jest dobre i staje się uświęcone przez słowo Boże i modlitwę (1 Tm 4, 4-5). W ten oto sposób Bóg i Kościół – jak zaznaczył Cochem – dał władzę kapłanom nie tylko, aby konsekrować chleb i wino, ale również, by błogosławić stworzenia. Godnym podkreślenia są również stwierdzenia, że kapłan sprawuje błogosławieństwa *in persona Christi et Ecclesiae*, kierując się mocną wiarą i pewną ufnością, a nie własną świętością¹³. Wyjaśnienie teologiczne, przedłożone przez autora *Libellus Benedictionum*, pozwala wskazać, że przesłanki biblijne zostały wyraźniej naświetlone niż w Rytuale Rzymskim.

¹² Por. W. Wrona. *Dzieje rytuału piotrkowskiego*. „Polonia Sacra” 4: 1951 s. 364-365.

¹³ *Praefatio ad Sacerdotes*. LB k. 2^r-3^v.

3. TEKSTY BIBLIJNE W BENEDYKCJACH OSÓB WEDŁUG *LIBELLUS BENEDICTIONUM*

Wiele benedykcji występujących w *Libellus Benedictionum* dotyczyło osób znajdujących się w różnych sytuacjach życia. Jedną z pierwszych celebracji umieszczonych w tej księdze jest formuła uwolnienia od ekskomuniki osoby już zmarłej, nosząca tytuł *Forma absolutionis Excommunicati jam mortui*. Z tekstów biblijnych przewidziano tu recytację dwóch psalmów – pokutnego Psalmu 51 [50]: *Miserere mei – Zmiłuj się nade mną*¹⁴ oraz towarzyszącego często liturgii za zmarłych Psalmu 130 [129]: *De profundis clamavi ad te, Domine – Z głębości wołam do Ciebie, Panie*¹⁵.

Oddzielną grupę tworzą błogosławieństwa związane z działaniami zbrojnymi. Jedną z nich jest błogosławieństwo zbroi i wojska w celu zniszczenia wrogów Kościoła: *Benedictio Armorum ac Exercituum ad conterendos Ecclesiae hostes*. Podczas tej celebracji po wstępnych wersetach przewidziano odczytanie fragmentu Ewangelii według św. Mateusza (Mt 24, 3-8)¹⁶. Kontekst tego tekstu wskazuje na wydarzenia na Górze Oliwnej, kiedy Jezus zapowiedział zniszczenie świątyni jerozolimskiej oraz mówił o znakach związanych z końcem świata. Pan przestrzegał również przed samozwańczymi mesjaszami oraz wojnami. Wśród znaków wskazujących na koniec świata Jezus wymienia wojny, klęski żywiołowe i głód. Są to również znaki konsekwentnej kary Bożej, a powodem są grzechy ludzkie¹⁷. Więcej tekstów biblijnych przewidziano podczas innego błogosławieństwa żołnierzy, przygotowywanych do wojny albo bitwy: *Benedictio militum, ad bellum seu praelium enutrium*. Celebrację tę rozpoczynano od recytacji trzech psalmów. Pierwszym z nich był Psalm 140 [139]: *Eripe me Domine – Wybaw mnie Panie*, drugim Psalm 144 [143]: *Benedictus Dominus – Błogosławiony Pan*, a trzecim Psalm 146 [145]: *Lauda anima mea – Chwal duszo moja*. Po wstępnych wersetach i recytacji oracji *Domine Sancte* celebrans odczytywał najpierw fragment Ewangelii według św. Łukasza (Łk 14, 31-33)¹⁸. Przypowieść o królu, który miał stoczyć bitwę z drugim królem, wskazuje na zadania uczniów Chrystusa. Roztropność oraz przekładanie zamiarów na siły jest podstawowym wskazaniem dla ucz-

¹⁴ LB s. 17.

¹⁵ LB s. 18.

¹⁶ LB s. 179.

¹⁷ A. Leske. *Ewangelia według św. Mateusza*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*. Red. W.R. Farmer. Tł. H. Bednarek. Warszawa: Verbinum 2001² s. 1199.

¹⁸ LB s. 320-321.

niów, aby wyrzekli się wszystkiego, co posiadają. Powinni oni odznaczać się również rozważą¹⁹. Po tej perykopie odczytywano prolog Ewangelii według św. Jana (J 1, 1-14). W rubrykach wskazano, że w tym czasie żołnierze powinni stać, trzymając miecze wyciągnięte z pochew, w tym znaku bowiem będą walczyć aż do śmierci dla prawdy Ewangelii²⁰.

Szczególnym przypadkiem było opętanie czy nękanie człowieka przez złego ducha. W *Libellus Benedictionum* przewidziano również odpowiednią celebrację, w czasie której przywoływano teksty biblijne. Przykładem jest egzorcyzm odmawiany nad osobą opętaną przez złego ducha: *Exorcismus super persona obsessa a Daemone*. Według tego benedykcjonau obrzęd rozpoczynano od Psalmu 54 [53]: *Deus in nomine tuo – Boże zbaw mnie w imię swoje*, który recytowano wraz z antyfoną *Ne reminiscaris – Nie pamiętaj*²¹. Po wstępnych wersetach i oracjach celebrans odczytywał cztery perykopy ewangeliczne. Pierwszą był prolog Ewangelii według św. Jana (J 1, 1-14)²². Druga perykopa zaczerpnięta była z Ewangelii według św. Marka (Mk 16, 15-18)²³. We fragmencie tym przypomniano o ostatnim rozkazie Jezusa po zmartwychwstaniu, kiedy wzywał do nauczania i udzielania chrztu. Znakiem uwierzytelniającym posłannictwo, oprócz mówienia w obcych językach, miał być dar uzdrawiania chorych oraz posiadanie mocy nad złymi duchami. Były one również wyrazami szczególnej pomocy Bożej dla głoszących Ewangelię²⁴. O radości siedemdziesięciu dwóch uczniów, którzy mieli moc nad złymi duchami, przypomniano w trzeciej perykopie z Ewangelii według św. Łukasza (Łk 10, 17-20)²⁵. W ten sposób uczniowie ci po raz pierwszy byli świadomi, że stali się potężnymi narzędziami w ręku Boga²⁶. Ostatnia perykopa, również z Ewangelii według św. Łukasza (Łk 11, 14-22), opowiada o wyrzuceniu złego ducha przez Chrystusa i uzdrowieniu niemego²⁷. Czyn Chrystusa z jednej strony stał się okazją do oskarżenia Jezusa, a z drugiej do ukazania mocy, która płynie z Boga. Metaforą tego jest użyte

¹⁹ S.O. Abogunrin. *Ewangelia według św. Łukasza*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 1279.

²⁰ LB s. 321.

²¹ LB s. 189.

²² LB s. 193.

²³ LB, s. 194.

²⁴ K. Romaniuk, A. Jankowski, L. Stachowiak. *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*. T. 1. Poznań-Kraków: Pallottinum 1999 s. 259.

²⁵ LB s. 194-195.

²⁶ Romaniuk, Jankowski, Stachowiak. *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu* s. 330.

²⁷ LB s. 195.

sformułowanie, że Jezus wyrzuca złe duchy „palcem Bożym”. To pojęcie podkreśla, że prawdziwe uzdrowienie dokonuje się mocą Bożą, a nie za pomocą zaklęć i czarów²⁸.

Inną celebracją było egzorcyzmowanie ludzi, którzy czynili zło, albo ułomnych, cierpiących na naturalne lub ponadnaturalne choroby – *Modus exorcizandi Maleficiatos*. W czasie tej celebracji przewidziano odczytanie wielu tekstów biblijnych. Po Litanii do Wszystkich Świętych oraz wstępnych modlitwach proklamowano tekst z Księgi Proroka Jeremiasza (Jr 14, 7-9)²⁹. Fragment ten, ukazujący modlitwę Jeremiasza w obliczu suszy, jest oskarżeniem się proroka przed Panem ze swoich win. Pan, który określany jest jako nadzieja w chwilach niepowodzeń, jest obecny w każdym momencie, gdyż Jego imię zostało wezwane nad wiernymi. Jest to modlitwa narodu, poprzez którą wierni próbują apelować do Boga, by wzmóc w Nim działania³⁰. Kontynuacją tej prośby była recytacja Psalmu 54 [53]: *Deus in nomine tuo – Boże, zbaw mnie w imię swoje*³¹, a dopełnieniem była proklamacja perykopy z Ewangelii według św. Łukasza (Łk 4, 38-40)³². Przypominano w niej wydarzenie uzdrowienia teściowej Szymona oraz wielu innych chorych. Uwolnienie od złych duchów było okazją do wyznania przez nich wiary w bóstwo Jezusa Chrystusa – że jest on prawdziwym Mesjaszem, który troskliwie opiekuje się każdym człowiekiem³³. Po modlitwie egzorcyzmu recytowano kolejny Psalm 121 [120]: *Levavi oculos meos – Wznoszę swe oczy ku górom*³⁴ oraz perykopę Ewangelii według św. Marka (Mk 16, 15-18)³⁵. Nakaz misyjny Chrystusa po zmartwychwstaniu był wezwaniem do uzdrawiania chorych i wyrzucania złych duchów. Po kolejnej modlitwie egzorcyzmu przewidziano recytację Psalmu 140 [139]: *Eripe me, Domine – Wybaw mnie, Panie* wraz z prologiem Ewangelii według św. Jana (J 1, 1-14)³⁶.

Podczas różnych doświadczeń życiowych, którym towarzyszyły błogosławieństwa, odczytywano fragmenty biblijne. Taką sytuacją była choroba

²⁸ Abogunrin. *Ewangelia według św. Łukasza*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 1273.

²⁹ LB s. 277.

³⁰ B. Bozak, *Księga Jeremiasza*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 917.

³¹ LB s. 277.

³² LB s. 278.

³³ Abogunrin. *Ewangelia według św. Łukasza*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 1252.

³⁴ LB s. 280.

³⁵ LB s. 280.

³⁶ LB s. 282.

człowieka, a przykładem benedykcji był obrzęd przeciwko gorączce: *Remedium contra Febres*. W czasie błogosławieństwa po wstępnych modlitwach odczytywano dwa fragmenty z Nowego Testamentu. Pierwszym z nich był tekst z Listu św. Jakuba o namaszczeniu chorych (Jb 5, 14-16), a drugi z Ewangelii według św. Łukasza o uzdrowieniu teściowej Szymona i wielu chorych (Łk 4, 38-40)³⁷. Pierwszy z nich to kluczowy tekst obecny podczas sprawowania sakramentu namaszczenia chorych, stanowiący promulgację tego sakramentu³⁸. Innym błogosławieństwem w szczególnych sytuacjach człowieka była benedykcja w obliczu trudności w małżeństwie: *Pro impeditis in Matrimonio*. Celebracja rozpoczynała się od recytacji Litanii do Wszystkich Świętych, a po wstępnych wersetach i modlitwach proklamowano tekst z Księgi Tobiasza (Tb 8, 4-10. 3)³⁹. Przykład modlitwy w noc poślubną Tobiasza i Sary był zachętą, aby małżonkowie również zwracali się do Boga w obliczu trudności małżeńskich⁴⁰. Podobnie oparciem był Psalm 128 [127]: *Beati omnes qui timent Dominum – Szczęśliwy każdy, kto boi się Pana*⁴¹. Na zakończenie proklamowano fragment Ewangelii według św. Jana o cudzie w Kanie Galilejskiej (J 2, 1-11)⁴². Interpretacja symboliczna oznacza, że wino jest znakiem poznania Jezusa, który wybawia człowieka z zakłopotania⁴³.

Wśród błogosławieństw osób na uwagę zasługują celebracje związane z nakładaniem na dzieci szat wotywnych oraz ich późniejsze uroczyste zdejmowanie. W *Libellus Benedictionum* znajdują się dwie takie benedykcje, w czasie których również przewidziano proklamacje tekstów biblijnych. Pierwsza z tych celebracji nosi tytuł: *Ritus induendi pueros vel puellas habitu S. Francisci, vel S. Clarae ex Voto*. Po wstępnych wersetach i modlitwach odmawiano psalmy. Pierwszym tekstem były wybrane wiersze z różnych psalmów, rozpoczynające się od słowa *eripe* – *wybaw*. Odpowiednio były to następujące wersety: *Eripe me, Domine, ab homine malo: a viro iniquo eripe me* (Ps 140 [139], 2) – *Wybaw mnie, Panie, od człowieka złego, strzeż mnie od gwałtownika*; następnie recytowano werset *Eripe me de inimicis meis, Deus meus: et ab insurgentibus in me libera me. Eripe me de ope-*

³⁷ LB s. 293.

³⁸ J. Stefański. *Sakrament chorych w dziejach i życiu Kościoła*. Gniezno: Wyd. Gaudentinum 2000 s. 33.

³⁹ LB s. 303.

⁴⁰ I. Nowell. *Księga Tobiasza*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 614.

⁴¹ LB s. 303.

⁴² LB s. 304.

⁴³ T. Okure. *Ewangelia według św. Jana*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 1324.

rantibus iniquitatem, et de viris sanguinum salva me (Ps 59 [58], 2-3) – *Wyzwól mnie, mój Boże, od moich nieprzyjaciół, chroń mnie od powstających na mnie. Wyzwól mnie od złoczyńców i od mężów krwawych mnie wybaw*⁴⁴. Oprócz tych wersetów recytowano Psalm 113 [112]: *Laudate pueri Dominum – Chwalcie, słudzy Pańscy*⁴⁵ oraz Psalm 150: *Laudate Dominum in sanctis eius – Chwalcie Boga w Jego świątyni*⁴⁶. W czasie obrzędu zdjęcia tych szat wotywnych – *Ritus exuendi eosdem pueros ex Voto indutos*⁴⁷ – po wersetach wstępnych przewidziano tylko recytację Psalmu 117 [116]: *Laudate Dominum*⁴⁸ – *Chwalcie Pana*.

Inną celebracją był obrzęd *Modus vestinendi Parvulos in habitu Ordinis*. Podczas tej celebracji, podobnie jak podczas powyżej opisanej, odmawiano wybrane wersety rozpoczynające się od słowa *eripe*, ale po nich recytowano dwa inne psalmy. Jako pierwszy odmawiano Psalm 91 [90]: *Qui habitat*⁴⁹ – *Kto przebywa*, a następnie Psalm 31 [30]: *In te, Domine, speravi*⁵⁰ – *Panie, do Ciebie się uciekam*. Również inne teksty biblijne odmawiano podczas celebracji *Modus exuendi Puerorum expleto voto*. Recytowano Psalm 113 [112]: *Laudate, pueri, Dominum – Chwalcie, słudzy Pańscy*, a na zakończenie obrzędu kapłan czytał prolog Ewangelii św. Jana (J 1, 1-14)⁵¹.

4. BŁOGOSŁAWIEŃSTWA MIEJSC

Pośród różnych błogosławieństw występujących w księgach liturgicznych wiele dotyczyło miejsc, w tym błogosławieństwa domów. W *Libellus Benedictionum* znajdują się cztery takie celebracje: trzy z nich odnosiły się odpowiednio do błogosławieństwa domu w wigilię Narodzenia Pańskiego (*Vigilia Nativitatis Domini*), w wigilię Obrzezania Pańskiego (*Vigilia Circumcisionis Domini*) oraz wigilię Objawienia Pańskiego (*Vigilia Epiphaniae Domini*). Podczas tych benedykcji przewidziano odmawianie *Magnificat* (Łk 1, 46-55)⁵². Tego kantyku maryjnego nie recytowano natomiast podczas innej,

⁴⁴ LB s. 207.

⁴⁵ LB s. 207-208.

⁴⁶ LB s. 208-209.

⁴⁷ LB s. 209.

⁴⁸ LB s. 210.

⁴⁹ LB s. 312.

⁵⁰ LB s. 312-313.

⁵¹ LB s. 316-317.

⁵² LB s. 33-36.

czwartej celebracji błogosławieństwa domu: *Benedictio domorum in Sabbato S. Paschae*. Celebrans podczas pokropienia wodą pobłogosławioną recytował tylko pierwszy werset Psalmu 118 [117]: *Confitemini Domino quoniam bonus* – *Dziękujcie Panu, bo jest dobry* wraz z antyfoną *Vidi aquam*, tak jak podczas aspersji w Okresie Wielkanocnym⁵³.

Szczególnym obrzędem przewidzianym w *Libellus Benedictionum* było błogosławienie domu nękanego przez złego ducha. Błogosławieństwo to nosi tytuł *Benedictio domus a daemone vexatae*. Po wstępnych wersetach i modlitwie celebrans szedł trzykrotnie przez wszystkie pomieszczenia i kropił je wodą pobłogosławioną. W tym czasie recytował za każdym razem po pięć kolejnych psalmów gradualnych. Psalmy te w tradycji judaistycznej były przeznaczone do śpiewania przez pielgrzymów na piętnastu stopniach wiodących do świątyni jerozolimskiej⁵⁴. Za pierwszym razem podczas benedykcji celebrans recytował psalmy od 120 [119] do 124 [123], za drugim razem psalmy od 125 [124] do 129 [128], a za trzecim psalmy od 130 [129] do 134 [133]⁵⁵. Po psalmach i modlitwie celebrans proklamował Ewangelię o odwiedzinach Jezusa w domu Zacheusza (Łk 19, 1-10)⁵⁶. Fragment ten wskazywał na wielkie miłosierdzie Chrystusa, który nie pozostawiał samych sobie osób potrzebujących i wzgardzonych⁵⁷.

Wśród błogosławieństw miejsc znajdują się też celebracje dotyczące zabudowań klasztornych. W prezentowanej księdze występuje obrzęd *Benedictio novi Monasterii*, podczas którego recytowano wiele tekstów biblijnych. Pierwszy z nich, Psalm 132 [131]: *Memento, Domine, David* – *Pamiętaj, Panie, Dawidowi*, celebrans recytował już w zakrystii wraz z pozostałymi zakonnikami. Kolejne psalmy razem z modlitwami odmawiano w poszczególnych miejscach klasztoru, do których udawano się procesjonalnie. W dormitorium recytowano Psalm 4: *Cum invocarem*⁵⁸ – *Kiedy Cię wzywam*; w infirmerii Psalm 6: *Domine, ne in furore tuo arguas me*⁵⁹ – *Nie karć mnie, Panie, w swym gniewie*; w refektarzu Psalm 128 [127]: *Beati*

⁵³ LB s. 160.

⁵⁴ G. Ravasi. *Księga czwarta (Ps 90-106) i piąta (Ps 107-150)*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 757.

⁵⁵ LB s. 72-83.

⁵⁶ LB s. 83-84.

⁵⁷ Abogunrin. *Ewangelia według św. Łukasza*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 1284.

⁵⁸ LB s. 146-147.

⁵⁹ LB s. 147-148.

*omnes qui timent Dominum*⁶⁰ – *Szczęśliwy każdy, kto boi się Pana*; w kuchni Psalm 23 [22]: *Dominus regit me*⁶¹ – *Pan jest moim pasterzem*; w spiżarni Psalm 144 [143]: *Benedictus Dominus Deus meus*⁶² – *Błogosławiony Pan, opoka moja*; za klauzurą Psalm 84 [83]: *Quam dilecta tabernacula tua*⁶³ – *Jak miłe są przybytki Twoje*; przy głównym wejściu Psalm 147: *Lauda Ierusalem Dominum*⁶⁴ – *Chwal, Jerozolimo, Pana*. Przy bramie klasztoru celebrans odczytywał również fragment Ewangelii przypominający o odwiedzinach Jezusa u Zacheusza⁶⁵. Ostatnim Psalmem odmawianym podczas tej celebracji był Psalm 91 [90]: *Qui habitat*⁶⁶ – *Kto przebywa*. Psalm ten recytowano podczas powrotu do kościoła.

Inną grupę benedykcji miejsc stanowią obrzędy dotyczące pomieszczeń gospodarczych. Należy do nich *Benedictio Cellae Vinariae*, czyli błogosławieństwo piwnicy, w której przechowywano wino. Na początku tego obrzędu recytowano Psalm zaczynający się od słów *Beatus vir* – *Szczęśliwy mąż*. Niestety w rytuale nie ma dokładniejszych wskazań, czy chodzi o Psalm 1 czy o 112 [111], a obydwa mają ten samo incipit⁶⁷. Po recytacji tego Psalmu następował fragment Ewangelii według św. Łukasza (Łk 5, 33-39)⁶⁸. Spór o zachowywanie postów przez uczniów Jezusa był okazją do wypowiedzenia przykładów o przyszywaniu łąty do starego ubrania i wlewania starego wina do nowych bukłaków. Przypowieść ta podkreślała, że wiek mesjański przynosi z sobą radykalne zmiany⁶⁹. Z benedykcją miejsca, w którym przechowywano wino, szczególnie korespondował ten drugi przykład. Więcej tekstów biblijnych odmawiano podczas błogosławieństwa spichlerza: *Benedictio Horrei*. Na początku recytowano Psalm 144 [143]: *Benedictus Dominus Deus meus*⁷⁰ – *Błogosławiony Pan, opoka moja*, a następnie celebrans proklamował fragment z Księgi Rodzaju (Rdz 41, 45-49. 53-54. 56b)⁷¹. W czytaniu tym przypomniano wydarzenia, kiedy Józef został ustanowiony

⁶⁰ LB s. 149.

⁶¹ LB s. 150.

⁶² LB s. 151-153.

⁶³ LB s. 153-155.

⁶⁴ LB s. 155-156.

⁶⁵ LB s. 157-158.

⁶⁶ LB s. 159.

⁶⁷ LB s. 328.

⁶⁸ LB s. 328-329.

⁶⁹ Abogunrin. *Ewangelia według św. Łukasza*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 1254.

⁷⁰ LB s. 330.

⁷¹ LB s. 331

przez faraona rządcą Egiptu, aby posiadając pełnię władzy, mógł zrealizować swoją wizję. Jako prawdziwy mędrzec okazał się również dobrym gospodarzem. Przez siedem lat gromadził zboże w spichlerzach, aby Egipcjanie mogli przetrwać lata głodu⁷². Ostatnim tekstem podczas tego obrzędu jest fragment Ewangelii według św. Mateusza (Mt 13, 24-30)⁷³. Fragment ten stanowi przypowieść o chwaście, który został zasiany przez nieprzyjaciela pośród pszenicy. Gospodarz jednak zezwolił, aby rosły razem zboże i chwast, a zostaną oddzielone dopiero w czasie żniw. Fragment ten wskazuje na całkiem inną logikę postępowania Boga, którego postawę cechuje miłosierdzie i przebaczenie, niewykluczające jednak Bożej sprawiedliwości⁷⁴.

Inne błogosławieństwo pomieszczeń gospodarczych to benedykcja stajni: *Benedictio Stabuli*. Obrzęd rozpoczynał się od recytacji Psalmu 144 [143]: *Benedictus Dominus*⁷⁵ – *Błogosławiony Pan*, a następnie śpiewano Litanię do Wszystkich Świętych. Do błogosławieństwa stajni nawiązywały proklamowane później czytania biblijne. Pierwsze z nich, zaczerpnięte z Księgi Rodzaju (Rdz 31, 38-41a. 42), to przypomnienie historii, jak Jakub opuścił Labana po wielu latach posługiwania u niego jako pasterz jego owiec⁷⁶. Perykopa ewangeliczna natomiast, którą stanowił fragment Ewangelii według św. Łukasza (Łk 2, 8-12), przywoływała wydarzenia u żłóbka, kiedy anioł oznajmił pasterzom narodzenie Jezusa⁷⁷.

Do błogosławieństwa miejsc należały benedykcje pól i winnic. Rozbudowanym obrzędem, obejmującym cztery stacje, było błogosławieństwo pól: *Benedictio Agrorum*. Według rubryk obrzęd ten zalecano sprawować kilkakrotnie w ciągu roku, obchodząc pola uprawne i zatrzymując się w wyznaczonych miejscach na modlitwę. Każdą stację rozpoczynano od śpiewu psalmu. Podczas pierwszej stacji śpiewano na początku Psalm 85 [84]: *Benedixisti, Domine, terram tuam – Łaskawym się okazałeś, Panie, dla twej ziemi*, a po wstępnych wersetach i modlitwie proklamowano Ewangelię według św. Mateusza (Mt 12, 1-8)⁷⁸. Przypominano o wydarzeniu, które miało miejsce w szabat, gdy uczniowie zrywali i jedli kłosy. Było ono okazją do wskazania na miłosierdzie Boga, którego należy oczekiwać, i na to, że Jezus

⁷² L. Boadt. *Księga Rodzaju*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 324.

⁷³ LB s. 331-332.

⁷⁴ Romaniuk, Jankowski, Stachowiak. *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu* s. 82-83.

⁷⁵ LB s. 333.

⁷⁶ LB s. 334-335.

⁷⁷ LB s. 335.

⁷⁸ LB s. 347-349.

jest Panem szabat. Przez to stwierdzenie Jezus przeciwstawił się rytualizmowi wiary⁷⁹. Druga stacja rozpoczynała się od śpiewu Psalmu 126 [125]: *In convertendo Dominus captivitatem Sion – Gdy Pan odmienił los Syjonu* oraz odczytania fragmentu Ewangelii według św. Marka (Mk 4, 26-32)⁸⁰. Przypowieść o zasiewie i ziarnku gorczycy korespondowała z obrzędem błogosławienia pól. Przypowieści te wskazują z jednej strony na sąd Boży, a z drugiej są wezwaniem do zachowania ufności w Bogu⁸¹. Trzecia stacja rozpoczynała się od Psalmu 147 [146-147]: *Laudate Dominum quoniam bonus – Dobrze jest grać naszemu Bogu* oraz recytacji fragmentu Ewangelii według św. Łukasza (Łk 8, 4-8)⁸². Przypowieść o siewcy, który wyszedł siać ziarno, ukazywała różne losy tego ziarna. Przypowieść kończy się zachętą uczniów do refleksji⁸³. Ostatnia stacja rozpoczynała się od recytacji Psalmu 147: *Lauda Ierusalem Dominum – Chwal, Jerozolimie, Pana* i odczytania perykopy z Ewangelii według św. Jana (J 4, 35-38)⁸⁴. Mistrz pouczał swoich uczniów, aby byli czujni i rozpoznawali znaki czasu. Na wzór trudzenia się podczas żniw Jezus zachęcał ich, aby zdobywali nagrodę wieczną. Żniwa są również obrazem działalności misyjnej uczniów Jezusa⁸⁵.

Ostatnią benedykcją miejsc w *Libellum Benedictionum*, w której występują teksty biblijne, jest *Benedictio vinearum* – błogosławieństwo winnic. W rubrykach zaznaczono, że błogosławieństwo takie powinno odbyć się procesyjnie w maju lub czerwcu⁸⁶. Rozpoczynano je śpiewem wersetów psalmicznych (Ps 80 [79], 2-4. 9-16), w których przywoływano motyw winnicy jako obrazu Izraela. Motyw winnicy powracał również podczas czytania z Księgi Proroka Ezechiela (Ez 17, 1-3a. 6-8)⁸⁷. Ostatni tekst biblijny to fragment Ewangelii według św. Mateusza (Mt 20, 1-8)⁸⁸ – przypowieść o robotnikach w winnicy.

⁷⁹ Leske. *Ewangelia według św. Mateusza*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 1176.

⁸⁰ LB s. 350-351.

⁸¹ Romaniuk, Jankowski, Stachowiak. *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu* s. 189-190.

⁸² LB s. 353-354.

⁸³ Romaniuk, Jankowski, Stachowiak. *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu* s. 313.

⁸⁴ LB s. 355-357.

⁸⁵ Okure. *Ewangelia według św. Jana*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 1328.

⁸⁶ LB s. 358.

⁸⁷ LB s. 360.

⁸⁸ LB s. 361.

5. PROKLAMACJA SŁOWA BOŻEGO PODCZAS BENEDYKCJI RZECZY

Wśród błogosławieństw rzeczy ważne miejsce w tradycji Kościoła zajmują dewocjonalia. Ich geneza sięga połowy II wieku chrześcijaństwa⁸⁹. W *Libellus Benedictionum* teksty biblijne przewidziane były tylko podczas błogosławienia statuy lub obrazu z wizerunkiem Najświętszej Maryi Panny. Zgodnie z obrzędem *Benedictio Statuae seu Imaginis B.M.V.* po wstępnych dialogach i modlitwie odmawiano dwa psalmy. Najpierw recytowano Psalm 87 [86]: *Fundamenta ejus in montibus sanctis – Budowla Jego jest na świętych górach*, następnie zaś Psalm 123 [122]: *Ad te levavi oculos meos – Do Ciebie wznoszę me oczy*, a następnie śpiewano kantyk *Magnificat*⁹⁰. Dopiero po recytacji tych tekstów celebrans odmawiał modlitwę błogosławienia wizerunku Bogarodzicy, kropił go wodą pobłogosławioną i okadzał.

W liturgii chrześcijańskiej ważną rolę odgrywały elementy naturalne, które przez benedykcje wskazywały na moc płynącą od Stwórcy, źródła wszelkich błogosławieństw⁹¹. Wiele tekstów biblijnych przewidziano podczas błogosławienia wody w Epifanię. Obrzęd ten uroczysto sprawowany w liturgiach wschodnich nosi nazwę *hagiasma* i był w pierwszych wiekach związany z udzielaniem chrztu katechumenom w wigilię lub samo święto Objawienia Pańskiego⁹². Celebracja *Benedictio Aquae* – według *Libellus Benedictionum* – rozpoczynała się od recytacji trzech psalmów: Psalmu 29 [28]: *Afferte Domino*⁹³ – *Przyznajcie Panu*, Psalmu 68 [67]: *Exurgat Deus*⁹⁴ – *Bóg wstaje* i Psalmu 91 [90]: *Qui habitat*⁹⁵ – *Kto przebywa*. Następnie odczytywano fragment z Księgi Liczb (Lb 20, 6). Pierwsza część tego czytania nawiązuje do Księgi Wyjścia (Wj 17, 1-7), kiedy Izraelici prosili Mojżesza i Aarona, aby na pustyni dali im wody⁹⁶. Centralnym miejscem pierwszej części tego błogosławieństwa była proklamacja Ewangelii według św. Jana (J 7, 37-39a)⁹⁷. Ukazuje ono Chrystusa jako źródło wody życia i zapro-

⁸⁹ M. P i s a r z a k. *Dewocjonalia*. EK 3 kol. 1226.

⁹⁰ LB s. 243-244.

⁹¹ B. N a d o l s k i. *Liturgika*. T. 3: *Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa*. Poznań: Pallottinum 1992, s. 247.

⁹² H. P a p r o c k i. *Hagiasma*. EK 6 kol. 472.

⁹³ LB s. 37-38.

⁹⁴ LB s. 38-42.

⁹⁵ LB s. 42-43.

⁹⁶ O. A r t u s. *Księga Liczb*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 415-416.

⁹⁷ LB s. 51.

szenie, aby w Chrystusie i Jego Duchu zaspokoić pragnienie⁹⁸. Pod koniec celebracji, już po pobłogosławieniu soli i wody, kapłan kropił wodę oraz lud, jak zwykle odmawiając antyfonę *Asperges me Domine* oraz wersety Psalmu 51 [52]: *Miserere mei*. Następnie czytał fragment Ewangelii według św. Łukasza (Łk 3, 21 – 4, 1)⁹⁹. Proklamując słowo Boże, przypominano wydarzenie chrztu Jezusa w Jordanie oraz podawano rodowód Jezusa, zaznaczając, że po tym wydarzeniu Jezus przebywał na pustyni. Te same teksty biblijne, zaczerpnięte z Księgi Liczb oraz Ewangelii według św. Jana, towarzyszyły również *Benedictio Aquae Solemnis*¹⁰⁰. Obrzęd ten, znany w tradycji austriackiej i szwajcarskiej, a potwierdzony w rytuałach jezuickich, sprawowano również w Epifanię oraz w niedzielę czasów błagalnych. Rozpoczął się od recytacji Psalmu 29 [28]: *Afferte Domino, filii Dei*¹⁰¹ – *Przyznajcie Panu, synowie Boży*. Na zakończenie tego obrzędu czytano jednak fragment z Ewangelii według św. Jana (J 1, 29-33), w którym opisano świadectwo Jana Chrzciciela o Jezusie, kiedy został nazwany Barankiem Bożym¹⁰².

Do naturalnych elementów należą lilie, błogosławione we wspomnienie św. Antoniego z Padwy († 1231), które od XV wieku stały się atrybutem tego świętego¹⁰³. W ikonografii kwiat ten był symbolem wiary i opieki Bożej¹⁰⁴. Podczas *Benedictio Liliorum in Festo S. Antonii de Padua* po wstępnych dialogach i modlitwie proklamowano Ewangelię według św. Mateusza (Mt 6, 24-33)¹⁰⁵. W tej perykopie, przywołując naukę Chrystusa, że nie można służyć dwom panom, zwrócono uwagę, aby zbytnio nie troszczyć się o swoje życie. Przykładem takiej postawy zaufania wobec Stwórcy są ptaki i lilie polne¹⁰⁶. Odpowiednie teksty biblijne towarzyszyły również *Benedictio Orizarum* – benedykcji ryżu. Po wstępnych wersetach i modlitwie celebrans odczytywał najpierw fragment z Ewangelii według św. Łukasza (Łk 11, 5-13)¹⁰⁷. Przypowieść o natrętnym przyjacielu, który udał się w nocy, aby pożyczyć trzy chleby, były okazją do wezwania zachowania wytrwałości w modlitwie, albowiem każdy, kto szuka,

⁹⁸ Romaniuk, Jankowski, Stachowiak. *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu* s. 477.

⁹⁹ LB s. 66-69

¹⁰⁰ LB s. 217-218.

¹⁰¹ LB s. 216.

¹⁰² LB s. 229.

¹⁰³ *Księga imion i świętych*. Oprac. H. Fros, F. Sowa. T. 1. Kraków: Wyd. WAM 1997 kol. 216.

¹⁰⁴ J. Janowski. *Lilia*. EK 10 kol. 1068.

¹⁰⁵ LB s. 86.

¹⁰⁶ Leske, *Ewangelia według św. Mateusza*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 1163.

¹⁰⁷ LB s. 92-93.

znajduje, kołaczącemu otworzą, a kto prosi, otrzymuje. Również Ojciec z nieba da Ducha Świętego tym, którzy Go proszą. Ze słowami tej perykopy korespondowały także słowa Psalmu 125 [124]: *Qui confidunt in Domino*¹⁰⁸ – *Ci, którzy ufają Panu*, który odmawiano po Ewangelii.

Do naturalnych elementów można po części zaliczyć występujące w *Libellus Benedictionum* błogosławieństwo z prośbą o liczny połów ryb: *Benedictio pro copiosa Piscatione*. Po wstępnych wersetach recytowano Psalm 8: *Domine Dominus noster*¹⁰⁹ – *O Panie, nasz Boże*. Po krótkiej modlitwie proklamowano Ewangelię według św. Jana (J 21, 1-14)¹¹⁰. Przypominano wydarzenia o połowie ryb nad Morzem Tyberiadzkim, kiedy Zmartwychwstały ukazał się swoim uczniom. Podkreślono, że wszystkie wysiłki podejmowane bez błogosławieństwa Pana są daremne¹¹¹. Po Ewangelii recytowano najpierw Kantyk z Księgi Daniela (Dn 3, 57-90): *Benedicite omnia opera Domini* – *Błogosławcie Pana wszystkie dzieła Pańskie*, a następnie Psalm 148: *Laudate Dominum de coelis* – *Chwalcie Pana z niebios*¹¹². Proklamowano także fragment Ewangelii według św. Łukasza (Łk 5, 1-7)¹¹³, opisujący nauczanie ludu przez Jezusa z łodzi Szymona, a następnie cudowny obfity połów ryb.

Oprócz błogosławieństw elementów naturalnych w prezentowanym rytuale występują benedykcje pokarmów i napojów wytworzonych (wyprodukowanych) przez człowieka. Do szczególnie ważnych należy chleb, będący w kulturze europejskiej podstawowym pokarmem, a przy tym mający również wymiar sakralny¹¹⁴. Przykładem takiego obrzędu jest *Benedictio Panis S. Nicolai de Tolentino*. Święty Mikołaj z Tolentino OSA († 1305) był obdarzony szczególnymi charyzmatami. Miał dar uzdrawiania chorych, co czynił rozdając im tzw. chleb św. Mikołaja, nad którym wzywał wstawiennictwa Maryi¹¹⁵. Celebracja błogosławienia chleba rozpoczynała się od recytacji hymnu ku czci tego świętego, a następnie czytano fragment Pierwszej Księgi Królewskiej (1 Krl 17, 1-16)¹¹⁶. Przywołano w nim wydarzenia z życia

¹⁰⁸ LB s. 93.

¹⁰⁹ LB s. 98-99.

¹¹⁰ LB s. 99-101.

¹¹¹ Okure. *Ewangelia według św. Jana*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 1357.

¹¹² LB s. 101.

¹¹³ LB s. 101-102.

¹¹⁴ D. Forstner. *Świat symboliki chrześcijańskiej*. Tł. W. Zarzevska, P. Pachciarek, R. Turzyński. Warszawa: PAX 1990 s. 455.

¹¹⁵ *Księga imion i świętych*. Oprac. H. Fros, F. Sowa. T. 4. Kraków: Wyd. WAM 2000 kol. 300.

¹¹⁶ LB s. 134-135.

Eliasza. Kiedy w czasach Achaba panowała dwuletnia susza, miał miejsce cud w Sarepcie Sydońskiej – Eliasza ocalił życie wdowy¹¹⁷. O cudownym rozmnożeniu chleba nad Morzem Tyberiadzkim przypominano we fragmencie Ewangelii według św. Jana (J 6, 1-14)¹¹⁸. Pięć chlebów jęczmiennych oraz dwie ryby były symbolem ukazania cudotwórczej mocy Jezusa Chrystusa i jego mesjańskiego posłannictwa. Wydarzenia te były okazją do uznania Jezusa za Mesjasza-Proroka, który jako Dawca chleba jest potężniejszy od Mojżesza¹¹⁹.

Innym błogosławieństwem chleba, któremu towarzyszyły teksty biblijne, był obrzęd *Benedictio Panis, seu Mandatorum, Feria V. in Caena Domini*. Obrzęd ten sprawowano w Wielki Czwartek. Celebracje rozpoczynano od recytacji Psalmu 23 [22]: *Dominus regit me*¹²⁰ – *Pan jest moim pasterzem*, następnie zaś odczytywano fragment z Księgi Kapłańskiej (Kpł 23, 5-14a)¹²¹. Proklamując ten tekst, przypominano o zobowiązaniu Izraelitów do świętowania Paschy czternastego dnia miesiąca Nisan. Zwrócono także uwagę na znaczenie składania Bogu w darze pierwocin ziemi, ofiary pokarmowej z dwóch dziesiątych efy najczystszej mąki zaprawionej oliwą oraz ofiary płynnej z ćwierci hinu wina¹²². O wydarzeniu Paschy wspominano w perykopie Ewangelii według św. Łukasza (Łk 22, 15-20)¹²³. Fragment ten przypominał o pragnieniu Jezusa spożycia Paschy z uczniami oraz ustanowieniu Eucharystii. We Krwi Chrystusa zostało bowiem zawarte Nowe Przymierze, zapowiadane w czasach prorockich¹²⁴.

Do benedykcji produktów wytwarzanych przez człowieka należało błogosławieństwo oleju. Obrzęd *Benedictio Olei* rozpoczynał się od recytacji Hymnu Mojżesza (Pwt 32, 1 n.): *Audite coeli quae loquor*¹²⁵ – *Uważajcie, niebiosy, na to, co powiem*, a potem proklamowano tekst z Księgi Kapłańskiej (Kpł 2, 1-9). Przypomniano o ofierze pokarmowej składanej z czystej

¹¹⁷ M. O'Brien, A. Campbell. *Pierwsza i Druga Księga Królewska*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 552.

¹¹⁸ LB s. 135-136.

¹¹⁹ Romaniuk, Jankowski, Stachowiak. *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu* s. 459.

¹²⁰ LB s. 264.

¹²¹ LB s. 264-265.

¹²² A.J. Levoratti. *Księga Kapłańska*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 404.

¹²³ LB s. 265.

¹²⁴ Romaniuk, Jankowski, Stachowiak. *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu* s. 395.

¹²⁵ LB s. 235, gdzie podano, że chodzi o psalm.

mąki, oliwy i kadzidła oraz ofierze z ciasta. Przy składaniu obydwu ofiar używano oliwy. Po czytaniu recytowano fragment Psalmu 89 [88], 21-25, w którym zwrócono uwagę na namaszczenie Dawida olejem¹²⁶. Fragment z Nowego Testamentu z Listu Jakuba Apostoła (Jk 5, 14-16) przywoływał wydarzenia związane z praktyką namaszczenia chorych¹²⁷. Motyw namaszczenia olejkim powracał w kolejnym fragmencie Psalmu 23 [22], 5-6¹²⁸. Ostatnim fragmentem biblijnym tej celebracji był fragment Ewangelii według św. Łukasza (Łk 10, 30-35)¹²⁹. Przypowieść o miłosiernym samarytaninie była okazją, aby wskazać na używanie oliwy w tradycji wschodniej jako środka leczniczego.

Oprócz opisanego błogosławieństwa oliwy w *Libellus Benedictionum* są również benedykcje innych pokarmów. Przykładem jest błogosławieństwo wina w uroczystość zaślubin *Benedictio Vini in solemnitatibus Nuptiarum*. Po wersetach wstępnych recytowano prolog Ewangelii według św. Jana¹³⁰. Prolog ten odczytywano również podczas celebracji *Benedictio charte pro Agno Mariano*¹³¹ oraz w czasie benedykcji przeciwko czarom mleka: *Contra maleficia Lactis*¹³². W dwóch ostatnich czytano go pod koniec obrzędu.

Szczególną formą błogosławieństw były egzorcyzmy, postrzegane jako modlitwy błagalne. Liczne teksty biblijne odmawiano podczas dwóch egzorcyzmów: *Exorcismus contra Tempestates* i *Exorcismus contra Ignem*. W czasie celebracji egzorcyzmu przeciwko burzy i nawałnicy po wstępnych modlitwach i pokropieniu wodą pobłogosławioną czytano fragment z Apokalipsy św. Jana Apostoła (Ap 7, 1-3)¹³³. Z tematem tego błogosławieństwa korespondował opis powstrzymania czterech wiatrów ziemi przez czterech aniołów, którzy rządzą żywiołami materii¹³⁴. Odczytanie tekstu z Ewangelii według św. Marka (Mk 4, 37-40)¹³⁵, w którym przypomniano uciszenie burzy na jeziorze, było okazją do wyznania wiary w moc Jezusa. Więcej

¹²⁶ LB s. 236.

¹²⁷ LB s. 236-237.

¹²⁸ LB s. 237.

¹²⁹ LB s. 237-238.

¹³⁰ LB s. 269.

¹³¹ LB s. 116.

¹³² LB s. 341.

¹³³ LB s. 365.

¹³⁴ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępami i komentarzami*. Oprac. zespół pod red. M. Petera (ST), M. Wolniewicza (NT). T. 4. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha 1991³ s. 634.

¹³⁵ LB s. 365-366.

tekstów biblijnych występowało podczas egzorcyzmu przeciw ogniu. Po wstępnych modlitwach proklamowano tekst z Księgi Liczb (Lb 16, 35 – 17, 3a. 6-15)¹³⁶. W tekście tym przypominano o ukaraniu w płomieniach ognia Koracha i dwustu pięćdziesięciu mężów. Modlitwa przebłagania, którą sprawował Aaron na polecenie Mojżesza, ocaliła jednak pozostałych Izraelitów i powstrzymała szalejącą plagę zniszczenia¹³⁷. Następnie odczytywano tekst z Księgi Proroka Daniela (Dn 3, 19-26), przywołując nakaz Nabuchodonozora o wtrąceniu trzech młodzieńców – Szadraka, Mészaka i Abed-Nega – do rozpalonego pieca. Wydarzenie to przypomina „związanie” Izaaka, kiedy miał być złożony w ofierze przez Abrahama (Rdz 22)¹³⁸. Po tym tekście odczytywano fragment Ewangelii według św. Marka (Mk 9, 41-48)¹³⁹. Tekst o zgorszeniu był okazją do wygłoszenia nauki, aby wejść na radykalną drogę prowadzącą do osiągnięcia zbawienia. Obrzęd kończyła proklamacja z Księgi Daniela (Dn 9, 4-5. 16-19)¹⁴⁰. Tekst ten jest kompilacją cytatów z Księgi Powtórzonego Prawa oraz Księgi Jeremiasza i stanowi modlitwą pokutną Daniela¹⁴¹.

6. ZAKOŃCZENIE

W *Libellus Benedictionum* z 1691 r. występuje wiele benedykcji, podczas których proklamowano teksty biblijne. Towarzyszyły one celebracji różnych błogosławieństw dotyczących osób, miejsc, przedmiotów i pokarmów. Stano- wi to istotną różnicę w porównaniu ze wzorcowym rytuałem wydanym po reformie trydenckiej. W opublikowanym bowiem w 1614 r. *Rituale Romanum* teksty biblijne występują tylko w dziewięciu obrzędach. W wydanym siedem- dziesiąt siedem lat później *Libellus Benedictionum* teksty biblijne zamiesz- czono natomiast w trzydziestu sześciu obrzędach. Należy także podkreślić, że według Rytuału Rzymskiego recytowano tylko psalmy i kantyki, natomiast nie proklamowano innych perykop ze Starego i Nowego Testamentu.

¹³⁶ LB s. 370-371.

¹³⁷ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępami i komentarzami*. Oprac. zespół pod red. M. Petera (ST), M. Wolniewicza (NT). T. 4. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha 1991³ s. 246-247.

¹³⁸ A. L a C o c q u e. *Księga Daniela*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 988.

¹³⁹ LB s. 376.

¹⁴⁰ LB s. 378-379.

¹⁴¹ L a C o c q u e. *Księga Daniela*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* s. 996.

W błogosławieństwach zamieszczonych w *Libellus Benedictionum* perykopy z tekstów Starego i Nowego Testamentu występują w sumie w 16 miejscach, a same perykopy ewangelijne w 38. Uwzględniając fragmenty powtarzające się, statystyka tych tekstów w *Libellus* z Torunia przedstawia się następująco: ze Starego Testamentu uwzględniono 9 tekstów z ksiąg historycznych, 5 z ksiąg prorockich i 41 z Księgi Psalmów; z Nowego Testamentu użyto 31 perykop z Ewangelii – z czego 15 z Ewangelii według św. Łukasza – oraz 1 z Listu św. Jakuba i 1 z Apokalipsy.

Teksty biblijne, które występują w obrzędach błogosławieństw prezentowanego starodruku, są zróżnicowane. Najczęściej są to psalmy, których treść nawiązuje do danej benedykcji. Najwięcej psalmów odmawiano podczas błogosławieństwa domu nękanego przez złego ducha – w sumie 15 psalmów gradualnych. Podobnie bogatą w teksty liturgiczne celebracją było błogosławieństwo nowego klasztoru. Również w czasie błogosławieństwa pól, składającego się z czterech stacji, za każdym razem recytowano psalm oraz fragment zaczerpnięty z Ewangelii, w których występowały odpowiednie motywy agrarne.

Rytuał z 1691 r. zatytułowany *Libellus Benedictionum* jest świadkiem dowartościowania tekstów biblijnych podczas celebracji benedykcji po Soborze Trydenckim. Poznanie tych obrzędów pozwala jednocześnie wskazać, że rozbudowane formy błogosławieństw były znane już przed Soborem Watykańskim II. Zwrócenie uwagi na hermeneutykę dziejów liturgii pozwoli na całościowe ukazanie jej piękna w różnorodności w historii Kościoła.

BIBLIOGRAFIA

- Danielski W.: Benedykcyjonał. EK 2 kol. 217-218.
Franz A.: Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter. Bd. 1-2. Freiburg im Br.: Herder 1909.
Konieczny M.: Rytuał Piotrkowski. EK 17 kol. 718-719.
Maciukiewicz M.: Rytuał Rzymski. EK 17 kol. 719.
Maciukiewicz M.: Rytuał. EK 17 kol. 717-718.
Martimort A. G.: Handbuch der Liturgiewissenschaft. Bd. 1-2. Freiburg im Br.: Herder 1963-1965.
Nadolski B.: Leksykon liturgii. Poznań: Pallottinum 2006.
Nowak W. (red.): Agendy i rytuały diecezji warmińskiej (1574-1939). (Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, nr 186). Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego 1999.
Nowowiejski A.: Ceremonjał parafialny. Przewodnik liturgiczny dla duchowieństwa pasterstwem dusz zajętego. T. 1-2. Płock: [bw.] 1906-1907³.

- Nowowiejski A.: Wykład Liturgji Kościoła Katolickiego. T. 1-4. Warszawa: W drukarni Franciszka Czerwińskiego 1893-1916.
- Pisarzak M.: Błogosławieństwo pokarmów i napojów wielkanocnych w Polsce. Warszawa: ATK 1979.
- Urban W.: Agendy katolickie polskie. EK 1 kol. 172-174.
- Wit Z.: Troska liturgiczna o człowieka chorego w świetle polskich rytuałów potrydenckich (1631-1964). Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1995.

PROKLAMACJA SŁOWA BOŻEGO
PODCZAS CELEBRACJI BŁOGOSŁAWIEŃSTW
WEDŁUG TORUŃSKIEGO *LIBELLUS BENEDICTIONUM* Z 1691 ROKU

Streszczenie

Teksty biblijne zajmują ważne miejsce podczas celebracji sakramentów i sakramentaliów. Sobór Watykański II, dostrzegając potrzebę reformy liturgicznej, dowartościował znaczenie Pisma Świętego. Interesującym zagadnieniem pozostaje kwestia, na ile zasada dotycząca dowartościowania proklamacji słowa Bożego była obecna podczas celebracji błogosławieństw w dobie po Soborze Trydenckim? Odpowiedź na to pytanie niniejszym artykule została zaprezentowana na podstawie jednego z partykularnych rytuałów wydanych w Toruniu w 1691 r., noszącego tytuł *Libellus Benedictionum et Exorcismorum, collectore R. P. Martino Cochem, capucino, Ex Rituali Romano, Agenda Moguntinensi, alisque probatis & approbatus Autoribus. Ad commodiorem usum adjectum est Ritale Francisc. Fr. Bernardi Sannig, Ord. S. Francisci Reform. diu & vehementer hactenus desideratum. Omnia ad praxin & ordinem tam Ecclesiasticorum quam Regularum Sacerdotum. Manuali Forma editum, Thorunii, Ex Officina Joh. Christ. Laureri MDCXCI.*

W prezentowanej księdze występuje wiele benedykcji, podczas których proklamowano teksty biblijne. Towarzyszyły one celebracji różnych błogosławieństw dotyczących osób, miejsc, przedmiotów oraz pokarmów. Stanowi to istotną różnicę w porównaniu ze wzorcowym rytuałem wydanym po reformie trydenckiej. W błogosławieństwach zamieszczonych w *Libellus Benedictionum* w sumie w 16 miejscach występują perykopy z tekstów Starego i Nowego Testamentu oraz w 38 perykopy ewangelijne. Zestawiając te teksty i uwzględniając powtarzające się pośród nich w *Libellus* z Torunia statystykę tych tekstów można przedstawić w następującym porządku: ze Starego Testamentu uwzględniono 9 tekstów z ksiąg historycznych, 5 z ksiąg prorockich i 41 z Księgi Psalmów; z Nowego Testamentu przedkładano 31 perykop z Ewangelii – z czego 15 z Ewangelii św. Łukasza, 1 z Listu św. Jakuba oraz 1 z Apokalipsy. *Libellus Benedictionum* z 1691 r. jest świadkiem dowartościowania tekstów biblijnych podczas celebracji benedykcji jeszcze przed Soborem Watykańskim II.

Słowa kluczowe: Rytuał Rzymski, błogosławieństwa, dzieje liturgii w Polsce po Soborze Trydenckim.